

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової
та нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Традиційно під поняттям «судова експертиза» розуміють «проведення спеціального дослідження, що потребує глибоких знань у тій чи іншій галузі» [1, с. 6]. І це цілком відповідає ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»: «Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [2]. Проте, поняття «судова експертиза» має й інші значення. Перш за все, у системі кримінального, цивільного та інших видів судочинства судова експертиза є процесуальною дією, спрямованою на отримання (збирання, формування) або перевірку доказів.

Академік М. Я. Сегай, коментуючи ст. 2 вказаного Закону, відзначив: «Судова експертиза як правовий процесуальний інститут регулюється нормами Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України й Кодексу України про адміністративні правопорушення, Митного кодексу України, Закону України «Про виконавче провадження»[3, с. 7]. В основу цього погляду покладено аксіому загальної теорії права: «Інститут права – система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин»[4, с. 248]. При цьому, інститут права може складатися з правових норм різних галузей, спрямованих на суцільне, відносно закінчене врегулювання певної групи (виду) однорідних суспільних відносин, тобто бути міжгалузевим, й мати власну систему правових принципів (засад), що визначають його особливість і є

логічним продовженням загальних принципів і засад інших дотичних до нього галузей права.

Таким чином, судова експертиза являє собою міжгалузовий правовий інститут, норми якого регулюють відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку із зверненням до судових експертів і судово-експертних установ за консультаціями, залученням експертів до участі у процесуальних діях, призначенням, проведенням і використанням результатів судових експертиз та здійсненням іншої судово-експертної діяльності. Специфічними принципами цього інституту є незалежність судового експерта, використання досягнень науки і техніки, об'єктивність і повнота експертного дослідження, максимальне збереження об'єктів експертного дослідження тощо.

Аналіз правових норм інституту судової експертизи вказує, що їх сукупність на сьогодні не становить упорядкованої системи, позбавленої недоліків нормативної техніки, що негативно позначається на ефективності використання спеціальних знань у формі судової експертизи під час здійснення судочинства, а також ускладнює діяльність експертів та судово-експертних установ. Таке становище обумовлене неузгодженістю концептуальних підходів до реформування різних галузей процесуального права (кримінального, цивільного, господарського тощо) з оновленням відповідного законодавства і реаліями здійснення судово-експертної діяльності та тенденціями розвитку її нормативно-правового регулювання. Хоча через агресію РФ були і суто об'єктивні причини для ухвалення політико-правових рішень, на які орієнтується судово-експертна спільнота та прийняття яких дещо ускладнило проведення експертиз та оцінку висновків експертів. Так, після повномасштабного вторгнення в Україну військ РФ за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України від 30.09.2022 було припинене застосування методик проведення експертиз, розроблених у радянський період в установах, що знаходяться на території держави-агресора, та тих, що викладені російською мовою, із виключенням їх з відповідного Реєстру. Це обмежило експертів окремих спеціальностей у виборі методик проведення експертиз та змушує спрямовувати зусилля на розроблення відповідних українських методик, зорієнтованих на останні досягнення науки і техніки.

Занепокоєння викликає те, що норми інституту судової експертизи важко сприймаються юристами, які поширено

допускають помилки під час визначення назв і видів експертиз у процесуальних документах. Одною з причин є те, що їм, особливо молодим слідчим, прокурорам і адвокатам, бракує знань із сучасної теорії судової експертизи, яку в закладах юридичної освіти не завжди викладають у необхідному обсязі та пропонують для підвищення кваліфікації. Інша причина – різні підходи нормотворців до класифікації експертиз в умовах триваючої наукової дискусії щодо родів, класів, видів, підвидів і назв судових експертиз, та фрагментарне закріплення елементів цієї класифікації у нормативних актах, з використанням вибіркових критеріїв й застереженнями про можливість новацій, що перебувають у стадії наукової розробки. І це не суто теоретична проблема. Щоб зрозуміти її масштабність і значення для забезпечення прав людини та інтересів судочинства достатньо вказати, що проводити дослідження з питань і об'єктів, що стосуються предмету експертизи, з якої експерт не є атестованим, забороняється, а оприлюднені на сайті Мін'юсту України реєстр атестованих судових експертів і програма їх підготовки вказують на наявність 19 видів експертиз, 95 експертних спеціальностей. В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 №53/5 (далі – Інструкція), лише щодо такого виду експертиз як криміналістична йдеться про 24 підвиди, і якщо взяти до уваги один з них: експертизу матеріалів, речовин та виробів, то він передбачає атестацію експертів, переважно хіміків, з 13 експертних спеціальностей із дослідження: лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів, пластмас; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів тощо. Помилка ініціатора експертизи в назві і виді експертизи частіше унеможлиблює її виконання й вимагає змін процесуальних документів, а якщо це потребує участі суду, то призводить до значного затягування часу.

Наприклад, відповідно до п.1.2.13 Інструкції комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). Оскільки КПК України, на відміну від інших процесуальних кодексів, не встановлює правил проведення комплексної експертизи то у кримінальному провадженні вона

може проводитися одним судовим експертом, який має право провадження різних судових експертиз (із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань). В інших видах судочинства така експертиза проводиться не менш як двома експертами з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань в силу вимог ст.112 ЦПК, ст.106 ГПК, ст.110 КАС України.

З цього приводу склалась різна практика. Наприклад, слідчий суддя Подільського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні № 42018101070000296, розглянувши у відкритому судовому засіданні питання про виправлення описки в ухвалі слідчого судді цього ж суду від 05.03.2019, своєю ухвалою від 15.03.2019 замінив по тексту ухвали вид експертизи, яку потрібно провести: з «технічна експертиза» на «оціночна-будівельна експертиза» у відповідних відмінках. Інші судді вважають, що потрібно заново розглядати питання про призначення комплексної експертизи. Є позиція, що достатньо вказати в ухвалі суду про те, що призначено «комплексну судову експертизу», а «визначення назви комплексної експертизи не відноситься до повноважень суду» (Господарський суд м. Києва, 03.11.2022, справа № 910/17501/19 (910/299/22)). Бажано було б для формування єдиної судової практики, щоб Верховний Суд скоріш визначив своїм висновком власну позицію у цьому питанні.

Список використаних джерел

1. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: посібник / Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Одиссей, 2004. 448 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12#Text>.
3. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.